

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки і управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Історія економіки та економічної думки»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Облік і аудит

**За темою № 13 - Формування засад ринкового господарства в
Україні (90-ті роки XX ст. та початок XXI ст.)**

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол від
31.08.2021 № 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст
вищої категорії, викладач-методист, Луценко Г. П.

Рецензенти:

1. Професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму
Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського,
Доктор економічних наук, професор, Дружиніна В.В.
2. Викладач циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС, к. е.
н., спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, Пушкар О.І.

План лекції:

1. Процес трансформації економіки незалежної України. (90-ті роки).
2. Економічна ситуація в країні у 2000-х роках.
3. Втрачені можливості України .

Література:Основна:

1. Богиня Д. П. Історія економіки та економічної думки : навчальний посібник / Д. П. Богиня, Н. М. Краус, О. В. Манжура. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 428 с.
2. Економічна історія : навчальний посібник / Т. В. Ус, Т. Є. Калашник, І. Ф. Лісна та ін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 244 с.
3. Економічна історія України : історико-економічні дослідження : в 2 томах / В. М. Литвин. – К., 2011. Том 1. – 695 с. Том 2. – 607 с.
4. Історія економіки та економічної думки : навчальний посібник / О. Ю. Амосов, В. В. Калюжний, В. Л. Міненко та ін. – Х. : Магістр, 2009. – 408 с.
5. Історія економіки та економічної думки : навчальний посібник / Г. М. Грігорян, О. О. Губарєв, Т. Є. Калашник та ін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 314 с.
6. Історія економіки та економічної думки : навчальний посібник / С. В. Степаненко, С. Н. Антонюк, В. М. Фещенко, Н. О. Тимочко. – К., 2010. – 743 с.

Допоміжна:

7. Бойко А. Р. Історія України : навчальний посібник / А. Р. Бойко. – К. : АкадемВидав, 2010. – 687 с.
8. Воробйова Л. Ю. Формування наукових шкіл. Українська школа фізичної економії / Л. Ю. Воробйова // Економіка України. – 2008. – № 4. – С. 66–67.

9. Геец В. М. Проблемность структурных трансформаций экономики стран с развивающимися рынками / В. М. Геец // Економіка та прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 54–69.

10. Годзина Г. С. Экономическая история : учебник / Г. С. Годзина, Г. П. Вощанова. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 254 с.

Інформаційні ресурси

1. Законодавчі та нормативні акти України. – Режим доступу : www.uazakon.com.

1. Процес трансформації економіки незалежної України. (90-ті роки)

Зміна політичного статусу України вимагала радикальних перетворень у господарському житті країни. Однак українська політична верхівка була не готова і не здатна до рішучих дій, а, навпаки, була налаштована до повільних реформ та поступової трансформації економіки. Суть

Стратегії економічної трансформації можна умовно розділити на три групи:

- *модель трансформації країни, що розвивається;*
- *модель економічної реконструкції;*
- *модель системних перетворень.*

1. Першу модель, як правило, реалізують економічно відсталі держави. Її ключовий елемент — індустріалізація як основний засіб подолання економічної відсталості й скорочення розриву з індустріально розвиненими державами.

2. Модель економічної реконструкції була успішно реалізована в країнах Західної Європи та Японії після Другої світової війни. Післявоєнна реконструкція, паралельно з політичними та економічними змінами, також відбувалася в колишньому Радянському Союзі та країнах Східної і Центральної Європи, де була створена економічна система радянського типу.

3. Модель системних перетворень можна розглядати як певну комбінацію елементів першої та другої стратегій. Але системні зміни передбачають перехід від адміністративно-командної економіки до ринкової господарської системи.

Практичні кроки із структурної перебудови національної економіки розпочалися із певних реформ. Відповідно до характеру (специфіки, особливостей) реформ, які почала здійснювати Україна, процес трансформації економіки можна умовно розділити на три етапи.

Перший етап трансформації (1991 — перша пол. 1994 рр.) включав найбільш необхідні базові реформи, пов'язані, передусім, з політичним переходом до незалежної держави. Було розпочато перетворення економіки країни як однієї зі складових загальносоюзного господарського механізму, на повноцінну національну економіку, здатну інтегруватися у світогосподарську систему. Це, своєю чергою, вимагало створення відповідного інституційного та законодавчого середовища, докорінної перебудови всіх існуючих суспільних структур та переходу до принципово нового політичного і соціально-економічного стану.

1. Прийняття у жовтні 1991 р. Верховною Радою України **«Основних напрямів економічної політики в умовах незалежності»**, які передбачали структурну перебудову господарства України.

З метою підготовки законодавчого поля для переходу до ринкової економіки було прийнято низку законів, а саме: **«Про власність»**, **«Про бюджетну систему»**, **«Про підприємництво»**, **«Про банки і банківську діяльність»** тощо, які певною мірою створювали передумови ринкової трансформації української економіки.

Розвиваючи затверджену Верховною Радою Концепцію переходу України до ринкової економіки, у березні 1992 р. парламент ухвалив **«Основи національної економічної політики України»**.

Цей документ передбачав такі заходи:

- приватизацію;

- *структурну перебудову й модернізацію промисловості,*

Однак прийняті законодавчі акти не були реалізовані на практиці, а мали переважно декларативний характер, оскільки уряд України розпочав реалізацію нав'язаної ззовні так званої політики «шокової терапії», в основі якої лежали рекомендації експертів Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Світового банку.

2. Здійснена за прикладом Росії **на початку 1992 р.** лібералізація цін в умовах відсутності конкуренції призвела уже в тому ж році до їх вибухового зростання та подальшого розкручування маховика інфляції.

Внаслідок цього в другій половині 1993 р. (за даними Світового банку) Україна пройшла через найвищу в світі гіперінфляцію — 10256 %. Отже, політика лібералізації значно поглибила кризу, викликала неабияке зростання собівартості продукції і подальше падіння виробництва, а також призвела до зниження рівня життя основної маси населення.

3. Через падіння виробництва й стрімке зростання собівартості продукції різко зменшились бюджетні надходження від промисловості, тоді як видатки бюджету невпинно зростали. Спроба поліпшити ситуацію за рахунок емісійних кредитів лише вивела Україну в перші ряди серед інших країн за обсягами дефіциту державного бюджету.

Впродовж 1993 року грошова емісія зросла у 25 разів, що призвело фактично до руйнування фінансової системи і призупинення інвестиційного процесу в країні. Процес інфляції, який був свідомо запущений, спершу розв'язав проблему дефіциту товарів та надлишку грошей, оскільки усі заощадження населення були просто знецінені, а отже, ліквідовані.

4. Криза охопила майже усі галузі важкої промисловості. Найбільше падіння відбулося в транспортному і сільськогосподарському машинобудуванні, хімічній промисловості та інших галузях, що були значною мірою залежні від поставок матеріалів і комплектуючих з колишніх радянських республік.

5. Не оминула криза і сільське господарство України: за три роки незалежності обсяг сільськогосподарської продукції скоротився на 25 %; зменшилося поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ), свиней, овець і кіз; значно скоротилася кількість птиці. Зменшення поголів'я не припинилося і в 1994 р. У 1993 р. у колгоспах реалізація ВРХ на забій скоротилася проти 1990 р. на 43 %, свиней і птиці — на 57 %, овець і кіз — на 49 %. У 1990 — 1993 рр. обсяг виробництва багатьох сільськогосподарських продуктів було відкинуто на 1,5 — 20 років назад.

Підсумки I етапу трансформаційних перетворень показали, що він був надзвичайно складним і майже катастрофічним. Внаслідок відсутності всебічно обґрунтованої комплексної програми ринкових реформ та механізму їх послідовного практичного втілення Україна потрапила в особливо складне економічне становище, про що переконливо свідчили панівні в цей час .в економічній сфері тенденції. Лише за три роки (1991-1993 рр.) катастрофічно скоротився національний дохід України (на 39 %). За ці роки більше ніж удвічі знизилась продуктивність праці, у два рази зросла собівартість промислової продукції. Здійснювалися деіндустріалізація країни, фізичне руйнування продуктивних сил, руйнування інтелектуального потенціалу суспільства. Низька продуктивність праці, невідповідність якості окремих видів продукції світовим стандартам, високі ціни негативно вплинули на конкурентоспроможність наших підприємств.

Другий етап економічних перетворень (друга половина 1994 — 1996 рр.) розпочинається в умовах перебування економіки України в глибокій системній кризі, масштаби якої виявилися найбільшими, порівняно з іншими перехідними економіками посткомуністичних країн.

1. Цей етап практично розпочався з президентських виборів, що відбулися влітку 1994 р. Новий Президент Леонід Кучма в основу курсу економічних реформ ставить завдання прискорення формування ринкових відносин. Президентська програма реформ передбачала розвиток підприємництва, лібералізацію торгівлі, створення нової законодавчої бази,

кардинальні зміни в грошово-кредитній політиці, безкомпромісну боротьбу зі злочинністю та хабарництвом. Додатково ставилась мета прискорити процес приватизації, досягти фінансової стабілізації, створити відповідну ринкову інфраструктуру тощо.

2. Водночас 1995 рік приніс певні позитивні зрушення: для цього року була характерна певна стабілізація грошово-кредитної сфери. Зупинити спад виробництва не вдалося, але відбулося різке його сповільнення (12,2 % проти 22,9 % у 1994 р.). Рівень інфляції в Україні становив 181,7 % на рік і був майже вдвічі нижчим, ніж у Росії. Це зміцнило національну грошову одиницю (купоно-карбованець) і створило передумови для проведення грошової реформи. У вересні 1996 р. в обіг було запроваджено гривню — національну українську валюту.

3. У цей час суттєво зросли темпи приватизації: у 1995 р. в Україні було роздержавлено 16265 об'єктів, з яких 4051 становили загальнодержавну власність. Це вдвічі більше, ніж за попередній рік. У підсумку за 3,5 роки частка державної власності в Україні скоротилася з 96 до 62%. Уже в середині 1995 р. на недержавних підприємствах України вироблялося понад 40 % промислової продукції. Активно продовжувалася приватизація і в 1996 р., наприкінці якого організаційно-правову форму змінили близько 46 тис. об'єктів державної власності, а 18 % із них становили об'єкти великої приватизації, незавершеного будівництва і частка державної власності в спільних підприємствах.

4. Загалом, в 1995 р. було вперше подолано тенденцію зниження життєвого рівня населення, зростання номінальної зарплати почало випереджати зростання цін на споживчі товари. Позитивним у соціальній, сфері став початок зростання з жовтня 1994 р. доларового еквівалента середньої зарплати. У грудні 1995 р. він досяг 68,2 дол. порівняно з 30,6 дол. у грудні 1994 р.

Незважаючи на деякі позитивні (миттєві, незначні) зміни, економіка країни все ще перебувала у глибокій кризі. Цілком очевидно, що треба було

ставити за мету побудову соціального ринкового господарства. Катастрофічний стан української економіки був зумовлений прорахунками у виборі стратегії і тактики реформ, що виявилися в непідготовленій лібералізації цін, відсутності активної структурної політики, розладі фінансово-грошової системи, відсутності дієвого управління державними підприємствами. Як наслідок, у країні здійснювалися прискорена криміналізація економіки, перехід колосальних грошових засобів до тіньового обороту, які перестали працювати на національну економіку, а обслуговували інтереси вузького кола мафіозно-спекулятивних структур.

*В Україні з осені 1996 р. починається новий, 3 етап трансформації (1996 — 1999), який характеризувався проголошенням курсу реформ на створення державно регульованої, соціально спрямованої ринкової економіки. Малося на увазі, що держава з сильними регулюючими функціями повинна була стати однією із суттєвих ознак економічної моделі післякризового розвитку України. Третій етап затяжних трансформаційних перетворень був пов'язаний із важливою політичною подією — прийняттям **Конституції України** та введенням національної валюти — **гривні**.*

1. За підсумками економічного розвитку 1996 р. приніс для народу України нові випробування. Валовий внутрішній продукт скоротився на 10 %, промислове виробництво — на 5 %, на 20 % — випуск товарів народного споживання. Однак відбувалося скорочення темпів спаду виробництва, зокрема в галузях, зорієнтованих на експорт (металургія). Величезною залишалася заборгованість із зарплати, пенсій, стипендій, яка розтяглася на багато місяців і навіть років. У наступних 1997-1999 рр. в Україні продовжувався трансформаційний спад. Поряд з тим, починаючи з 1995 р. фіксується вповільнення темпів падіння ВВП: у 1996 р. — скорочення темпів падіння на 10,1 % до 1995 р., а у 1997 — на 3,2% проти попереднього року. Уповільнився спад, виробництва в сільському господарстві.

2. Позитивною тенденцією третього етапу стало зростання фізичного обсягу роздрібного товарообороту, яка вперше під час кризи проявилася у 1997

р. Товарооборот офіційно зареєстрованих підприємств усіх форм власності проти попереднього року в порівняльних цінах збільшився майже на 6 %. Загальний обсяг продажу споживчих товарів населенню за всіма каналами реалізації в 1997 р. також збільшився на 4,2 %.

3. Болючим місцем в економіці України на третьому трансформаційному етапі залишалась бюджетно-податкова система, яка продовжувала зберігати репресивну спрямованість, не створюючи потрібної мотивації для суб'єктів підприємництва у підвищенні результатів діяльності, насамперед у виробничій сфері, а навпаки — спонукаючи до приховування прибутку від оподаткування. У 1999 р. на тіньовий сектор економіки України припадало понад 50 % усіх економічних операцій (у США — 8 %). Отже, реальний ВВП приблизно удвічі був більший від офіційного, а економіка функціонувала не завдяки державі, а скоріше всупереч їй.

4. Наприкінці 90-х років стали проявлятися позитивні тенденції у зовнішній торгівлі. У 1997 р. її обсяг становив близько 30,5 млрд. дол., з яких близько 14 млрд. припадало на експорт. Негативне сальдо торгового балансу в 1997 р., порівняно з 1996 р., зменшилося з 3 млрд. до 2,5 млрд. дол. Традиційно головним торговим партнером України залишалася Росія, на яку припадало понад 25 % українського експорту і майже половина імпорту. Важливими торговими партнерами України стали також Німеччина, Китай, США, Туркменія, Польща, Туреччина та Італія.

5. Найбільш повільно у розглядуваний період відбувалися зрушення в аграрному секторі. Реформування відносин власності в сільському господарстві відбувалося надзвичайно низькими темпами, поверхово й непродумано. Дозволивши приватизацію земельних ділянок, що перебували в користуванні громадян, основну масу землі — близько 30 млн. га сільськогосподарських угідь, які перебували в користуванні сільськогосподарських підприємств, заходилися роздержавлювати лише від середини 1990-х років, але не як приватну власність безпосередньо селян, а як так звану колективну власність

тих самих сільськогосподарських підприємств, які змінили свій статус на недержавний.

6. На кінець 90-х років загрозливих темпів набрала тінізація економіки. Тіньовий сектор економіки України збільшувався катастрофічними темпами, його обсяги на 1999 р. досягали не менше ніж 60 % ВВП. За певними оцінками, у тіньовій економіці в цей час оберталося 10-12 млрд. дол. США і більше як 6 млрд. грн. (для порівняння: в легальному обігу перебувало близько 10 млрд. грн.).

7. Поглиблення кризи і подальше загострення економічної ситуації передусім відбилося на становищі населення. Якщо у 1997 р. ВВП на одну особу в Україні становив 1040 дол. США, то в 1998 р. - 816, а в 1999 р. - близько 600. Протягом 1997-1999 рр. середньомісячна заробітна плата, що виплачувалася вкрай нерегулярно, знизилася у валютному еквіваленті майже вдвічі й становила менше ніж 50 дол. США. Спостерігалось постійне зростання цін на основні продукти та споживчі товари. Збільшилась чисельність офіційно зареєстрованих безробітних, що становила на 1999 р. близько 1,5 млн. осіб. За межею бідності опинилася більша частина українських громадян. За даними ООН, Україна за індексом людського розвитку, який враховує стан здоров'я, рівень освіти та реальну купівельну спроможність населення, з 1994 по 1999 р. перемістилася з 54-го на 102-ге місце у світі.

8. Політична влада в Україні, яка мала бути рушієм і генератором реформаційних процесів, теж проходила певну трансформацію, але вона здійснювалась у напрямі домінування олігархічної криміналізації на самій її верхівці, при постійному протистоянні законодавчої і виконавчої гілок влади, за руйнування в її середовищі національно свідомих представників. За президентства Л. Кучми голови уряду змінювалися кожного року, а то й двічі на рік. Кадрова політика базувалась не на професійно-патріотичному відборі, а на принципі відданості режиму. Така діяльність влади мала катастрофічні наслідки для українського народу та його господарської діяльності. Рівень

падіння ВВП у 1998 р. становив 74,2 % і знизився до 40,8 млрд. дол. США, у той час як у 1990 р. він становив 157,9 млрд. дол.

2. Економічна ситуація в країні у 2000-х роках

На межі XX—XXI століть в Україні поживається процес системних досліджень стану національної економіки, істотно розширюється сфера наукових досліджень проблем її структурної перебудови.

1. Деякі вчені зокрема, С. Єрохін («Структурна трансформація національної економіки: теоретико-методологічний аспект» (2002), вважають основними складовими процесу економічного розвитку й структурної трансформації економіки інституціональну модернізацію. Це дає підстави зробити висновок, що окремі українські економісти беруть за основу інституціональний підхід, який уможливило комплексне охоплення проблем структурних реформ. Прихильники цього підходу у першу чергу акцентують увагу на активізації ролі держави в економічних перетвореннях, на посиленні її регулюючих і розподільчих функцій.

2. До вибору оптимальної моделі економічного розвитку України найбільше приклалися науковці інституту економіки та прогнозування НАН України. їх вибір зупинився на теорії ендегенного зростання, головна особливість якої полягає в орієнтації на внутрішні чинники і механізми господарського розвитку, які в сукупності здатні забезпечити саморозвиток і самовідтворення цілісних господарських систем.

3. В сучасній моделі ендегенного зростання, авторами якої є П. Ромер і Р. Лукас, акцентується увага на можливостях вилучення ефекту масштабу в межах будь-якої економічної системи, модифікується значення технічного прогресу, вказується на вплив зовнішніх чинників, у першу чергу іноземних інвестицій, на рентабельність капіталовкладень в умовах поширення транснаціональних корпорацій та глобалізації економічного розвитку. Особливою стороною цієї

моделі є наголос на постійну граничну продуктивність капіталу, яка стає можливою завдяки включенню не лише фізичного, а й людського капіталу.

4. Наукове обґрунтування переходу до моделі ендогенного зростання в Україні вперше було здійснене 2003 року у праці **«Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку»**, підготовленої науковцями Інституту економічного прогнозування НАН України під керівництвом **В. Гейця**. *Тут було проведено: економічний аналіз взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів економічного розвитку; зроблено прогнози розвитку економіки України; визначено цільові орієнтири стабільного економічного зростання, підвищення якості життя, інституційних перетворень, інноваційно-інвестиційної модернізації, структурно-технологічного оновлення тощо.*

5. Серед оригінальних досліджень, які сприяли виходу української економічної думки на рівень світових теоретико-методологічних уявлень, праці А. Чухна **«Перехід до ринкової економіки»** (1993) та **«Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України»** (2003). В них вчений висунув і розвинув принципи цивілізаційного підходу до аналізу проблем реформування перехідної економіки, надаючи особливого значення поєднанню завдань індустріального та постіндустріального типів суспільства, забезпеченню створення в Україні нового технологічного укладу тощо.

6. Вагомим внеском у розвиток цивілізаційного підходу до аналізу ринкових перетворень в країні стали також дослідження А. Гальчинського **«Україна: поступ у майбутнє»** (2001) та **«Суперечливість реформ у контексті цивілізаційного процесу»**. (2000); В. Бодрова **«Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання»** (2002), С. Білої **«Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки»** (2001), Б. Панасюка **«Економічна політика в Україні наприкінці XX століття»** (2002).

Крім того, цікаві праці з мікро- та макроекономіки, зокрема такі: М. Павловський **«Макроекономіка перехідного періоду: Український**

контекст» (1999), Г. Башнянин, І. Копич, І. Чупик «Мікроекономічні ринкові системи: методологічні проблеми аналізу ефективності функціонування» (2001) тощо.

7. Першочерговим завданням для України вітчизняні дослідники вважають переведення її економіки на траєкторію стабільного і збалансованого зростання, а також розроблення відповідного інструментарію побудови макроекономічних залежностей і прогнозів. Проте побудова макроекономічної моделі або систем моделей стикається з низкою труднощів. Наявність двох різних тенденцій (трансформаційного спаду й економічного піднесення) в економіці України також ускладнює процес побудови моделі зростання.

8. Найістотнішими ринковими чинниками пожвавлення промислового розвитку в 2000 р. були:

- сприятлива кон'юнктура зовнішніх ринків, внаслідок чого вперше в історії молодой держави експорт перевищив імпорт більш як на 700 млн. дол.;
- поглиблення процесів реформування власності та розвитку підприємництва;
- часткове оздоровлення фінансового стану підприємств та підвищення на цій основі інвестиційної активності.

9. Позитивні зрушення стали помітними і в сільському господарстві, оскільки у 2000 р. вперше за останнє десятиріччя було призупинено спад виробництва і намітилися тенденції до зростання, передусім за рахунок приватного сектору. При закладених у програмі уряду 1,6 %, зростання сільськогосподарського виробництва становило 7,6 %. Цього зростання було досягнуто завдяки проведенню аграрної реформи, яка до певної міри була започаткована й одержала розвиток завдяки Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 р.

10. У розглядуваний період позитивні тенденції одержали розвиток у фінансовій сфері і в країні зберігалася стабільність, на валютному ринку, знижувалося коливання курсу гривні, збільшився рівень золотовалютних

резервів Національного банку, надходження в держбюджет зросли на 14,2 %, а обсяги кредитування реального сектору української економіки — на 13 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Рівень інфляції за цей час становив 4,3 % (у т. ч. у квітні 1,5 %), замість прогнозованих 7,8 %, індекс споживчих цін становив усього 2,6 %, що втричі менше за відповідний показник 2000 р. За січень—квітень 2001 р. стало покращуватися соціальне становище населення, стала помітна тенденція до зменшення безробіття.

За період 2000-2004 рр. в економіці України були й позитивні зрушення: золотовалютні резерви Національного банку сягали більше ніж 8 млрд. дол. США, став зростати рівень експорту зерна, за рівнем "експорту військової техніки Україна увійшла в п'ятірку лідерів, було запущене серійне виробництво, вантажно-транспортного літака АН74ТК-300, модифікованого військово-транспортного АН-74; наша країна стала шостою державою у світі, здатною виготовляти гелікоптери; зріс ВВП країни, нормалізувалася виплата пенсій і заробітних плат. Однак фінансово-економічна ситуація в Україні могла б бути кращою, якби держава не провела за 11 років 14 кампаній лібералізації цін (за цей же період у Литві та Польщі їх було лише по дві).

Позитивні тенденції зберігалися й на початку 2006 р., оскільки було зупинено падіння промислових показників у багатьох ключових галузях — хімічній, машинобудівній, нафтовій. У цьому році виникли труднощі з експортом м'яса, молока, металу тощо в Росію, і, особливо, газовий конфлікт з останньою, що значно ускладнило діяльність уряду. Піднімаючи ціни на газ, Росія прагнула не тільки збільшити прибуток від його продажу, а також захопити частину ринку металургії, на якому українські компанії успішно конкурували з російськими, отримати через створення так званого газотранспортного консорціуму доступ до української газотранспортної системи та вплинути на зовнішньополітичний курс України. Загалом, на початок ХХІ ст., за оцінками експертів, російський бізнес володів 30 - 35 % українських промислових об'єктів.

Таким чином, незважаючи на величезний потенціал української економіки, наявність значного людського капіталу в особі української інтелігенції, понад 30 % найродючіших ґрунтів світу, подолання в основному у 2000 р. тривалої економічної кризи, поступове нарощування свого ВВП, якісного поліпшення життєвого рівня населення, України не відбулося. Як і в '90-х, роках переважна частка національних благ та природних ресурсів і далі залишалася в руках олігархів та кланової номенклатури. Сподівання народу, який піднявся на протест режиму Кучми і здійснення демократичних перетворень, справдились значною мірою лише в плані демократизації суспільства та реалізації гуманістичних цінностей, однак не були підтверджені підвищенням матеріального добробуту населення.

3. Втрачені можливості України

1. Україна як незалежна держава, в якій утверджується ринкова економіка, взяла курс у напрямку сталого розвитку, про що свідчить її офіційне приєднання до документа ООН *«Порядок денний XXI століття»* та підписання ряду інших міжнародних документів, які ставлять певні зобов'язання перед урядом. Однак у перші роки незалежності держава повністю втратила регулюючу і спрямовуючу роль в організації економічного життя, хоча в умовах перехідного періоду від командно-адміністративної до ринкової економіки її участь у трансформаційних процесах є беззаперечною. Відповідно на початку 90-х років часто змінювані українські уряди обрали на рекомендаціях МВФ таку модель монетарної політики та російський зразок класичного дикого капіталізму, які привели у 1993 р. до гіперінфляції у 10256 %, а ціни внаслідок лібералізації зросли у 1994 р. у порівнянні з 1991 р. у 102 рази. Для того ж запізненого прикладу, Литва, Естонія лібералізацію цін здійснювали лише раз, у той час Українська влада — більше десяти.

2. Постійна політична нестабільність в країні, запекла боротьба між всіма гілками влади, періодичне хитання керівників держави у протилежні вектори

зовнішньополітичної орієнтації створюють вкрай несприятливий міжнародний імідж України.

3. В Україні індустріалізація була здійснена ще в часи її перебування в Радянському Союзі. За однією із прийнятих у світі типологій індустріальності, вона є постіндустріальною країною, оскільки сфера послуг становить 58 % від ВВП країни (на 2007 р.). Однак проблемним є кількісний показник ВВП на душу населення, який становив у той же час більше 5000 тис. дол. Зрозуміло, він штучно нарощується за рахунок показників доходів мільйонерів України, яких нараховується трохи більше ніж 1500. Але це є свідченням величезної і нездоланної суспільної поляризації в країні, унаслідок якої на верхньому полюсі знаходиться купка багатіїв-олігархів, а на нижньому — величезна більшість населення (покірна маса злиднів). Виникнення такого несправедливого асиметрично-біполярного суспільства зумовлене економічною політикою кучмівського режиму. Вирішальну роль у цьому зіграла «прихвати́зація» (так в народі назвали приватизацію), внаслідок якої в середині 90-х рр. 4/5 загальнонародної власності захопили кілька десятків сімей олігархів, наближених до влади. Другим джерелом появи мільйонерів та мільярдерів стали адресні кредити обраним позичальникам, які фінансувалися у 1993—1995 рр. за рахунок інфляційного податку. Мафіозні «родини» - олігархи багатіли за рахунок високих від'ємних реальних процентних ставок. Внаслідок такого кредитування критично стало бракувати готівки, що зумовило перехід комерційних банків на здійснення операцій в іноземній валюті, а підприємства повально перестали вчасно виплачувати заробітну плату, перевели взаєморозрахунки на бартеризацію.

4. Бартеризація, яка руйнувала основи економічного життя, була також підштовхнута непідсильним податковим тиском на підприємців та населення. Зокрема, у середині 90-х рр. прибутковий податок від громадян становив 90 %. Разом з бартеризацією в Україні посилилась тінізація економіки. У 1994 р. тіньова економіка становила 40 %, а в 1999 р. вона зросла до 50 %, і для більшої частини трудівників України стала нормою заробітна плата, що дорівнювала

мінімальній і видавалась в конвертах. Своєю чергою тінізація економіки супроводжувалась її криміналізацією.

5. Великі надії, завдяки ще більшому потенціалу, покладали українські політики-романтики на ВПК. Можливості ВПК України на початок 90-х рр. були вражаючими: 28 % валового виробництва озброєнь СРСР; величезна мережа науково-дослідних і дослідно-конструкторських виробництв, що нараховувала 700 підприємств та інститутів із 1млн. 450 тис. працівників; із 21 «критичної» технології у військовій галузі, що їх розробляли провідні країни світу, українські науково-технічні кадри освоїли 17. Проте обвальна конверсія призвела до втрати цих особливо сприятливих для економіки країни позицій. Скорочення бюджетних асигнувань для потреб ВПК призвело до масового закриття наукових досліджень та виробництв і, як наслідок, втрати Україною позицій одного з найбільших експортерів зброї.

6. Потенціал аграрного сектора економіки України є одним із найпотужніших у світі. Однак внаслідок реформування колгоспів і радгоспів у колективні селянські спілки у середині 90-х рр. відбулися повний розвал системи господарювання на селі, розкрадання рухомого майна колишніми головами колгоспів та не вигідне для стратегічних інтересів країни дроблення господарства. Фермерські господарства зайняли незначну частку у виробництві валової продукції галузі, продуктивність дрібних господарств населення постійно падає через брак робочої сили і засобів виробництва. А сільськогосподарські підприємства поступово займають належну нішу у виробництві продовольства та сировини, але постійно страждають від браку коштів та диспаритету цін. Наприклад, ціни на сільгосппродукцію в Україні у 2-3 рази нижчі від світових, у той час як на промислову продукцію безпідставно завищені.

Водночас у 2000-ті рр. симптоматичним є поширення на селі великого корпоративного агропромислового капіталу. У руках кількох олігархічних сімей сконцентровано по 200—300 тис. гектарів землі. Така монополія на землю та інші природні ресурси у невеликого кола людей обмежує внутрішній

ринок і гальмує розвиток сучасних переробних галузей сільгосппродукції. Монополісти-олігархи намагаються якомога менше вкладати у розвиток аграрного виробництва та інфраструктуру села. Експлуатуючи формально орендовані у селян земельні паї (де-факто вони вже давно скуплені за безцінь), вони вирощують переважно експортно-орієнтовані енергетичні культури (ріпак, кукурудзу) і, незаконно відчуживши селян від власності, продовжують збагачуватись валютними надприбутками за рахунок експорту сировини. Така політика гіпертрофує економіку України та утверджує монокультурність аграрної сфери.

7. Справжнім ярмом для українців та національної економіки є енергетична залежність країни, головнo від Росії. Ця залежність постійно загрожує національній безпеці держави, стабільному розвитку суспільства та економіки. Тому на даний час надзвичайно важливою для нашої країни є політика енергозбереження, яка повинна здійснюватись рівночасно з розвитком альтернативних джерел енергії, налагодженням прямих поставок газу із Середньої Азії без посередництва Росії, розробкою родовищ газу в Чорноморському шельфі. Внаслідок масштабної реалізації таких заходів політичне становище України та настроїв і здоров'я її громадян не будуть залежати від газових поставок.

8. Успіху в проведенні реформ при переході до ринкової економіки нові індустріальні країни досягли завдяки поступальному, зваженому підходу до їх здійснення. Наприклад, важливою рисою китайських перетворень у південних провінціях була обачність, неквапливість, виваженість у підходах, запобігання будь-яким надмірним загостренням, необдуманим діям. Цей досвід є надзвичайно повчальним, у протилежність кучмівській політиці аграрних реформ, що призвели до розкрадання-розвалу колгоспів і галузі загалом, чи приватизації, наслідком якої стало пограбування всього населення країни купкою наблизених олігархів. Повчальним досвідом китайських реформацій є їх провадження на обмеженій території, з обов'язковою відповідальністю керівника регіону (діяв принцип: «у фактах знаходимо істину»). Метод

поступовості під час вироблення стратегічних рішень в умовах ситуації непевності виявився найоптимальнішим, оскільки підтверджувався практикою. А сьогоднішня практика засвідчує найстабільнішу економіку у світі і зростання ВВП більше ніж на 10 %. Якщо Україна сліпо копіювала досвід дикого капіталізму та багаторазово здійснювала лібералізацію цін, то в Китаї впровадження іноземного досвіду ніколи не допускалося, якщо він конфронтував з національними особливостями, негативно впливав на стабільність у країні.

9. За дві каденції президентства Л. Кучми національна ідея так і не була сформована і реалізована. Не була чітко окреслена ідеологія націотворення й економічного поступу за президентства демократа В. Ющенка. Причина такого становища в тому, що історико-економічна наука (як і інші, що покликані служити формуванню стратегій розвитку держави) не була затребувана владою, вона не стала теоретичною базою для прийняття важливих державних рішень у сфері економічної політики. Водночас вітчизняні учені-економісти наголошують, що оптимальним напрямом розвитку економіки України є поєднання двох моделей, які успішно пройшли апробацію у нових індустріальних країнах: експортна орієнтація та імпортозаміщення. Застарілі надмірно енерго- і матеріаломісткі технології, що допускають значні виробничі відходи, слід трансформувати у сторону наукоємних виробництв. Це дозволяє реалізувати наявний інтелектуальний потенціал нації, незважаючи на еміграцію з України за час її незалежності близько 15 тис. кандидатів і докторів наук. Для зміцнення експортних можливостей національного виробника слід підвищувати конкурентоспроможність вітчизняної продукції, знову ж таки, через впровадження новітніх технологій. Для цього держава повинна радикально збільшити бюджетні асигнування на розвиток науки, допускати і заохочувати приватний бізнес у розвиток НДДКР, створювати науково-дослідно-виробничі технополіси, які б максимально скоротили період між винаходом і його впровадженням, сприяли швидкому входженню України в інформаційне суспільство.